

เรื่องความรูเบ็ดเตล็ด ๓ เรื่อง
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงพระนิพนธ์

พิมพ์ในารศพเจ้าจอมมารดา ชุ่ม รัชกาลที่ ๔
ครบศตมาห

ฉวนที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

เมื่อทำบุญศพเจ้าจอมมารดาชุ่มมารดาข้าพเจ้าครอบครัว
สัปตมวารและขุณฺณาสมวาร ข้าพเจ้าได้เลือกเรื่องซึ่ง
พิมพ์ไว้ในหนังสือวิชิรญาณแต่ก่อน มาพิมพ์แจกคราว
ละเรื่อง เป็นเรื่องที่ข้าพเจ้าแต่งเองทั้ง ๒ คราว ยคน
จะทำบุญศพครบศตมาหระใคร่พิมพ์หนังสือมิตรพลีเป็น
ของถวายและจ่ายแจกท่านผู้ช่วยงาร เป็นการสนอง
พระคุณอีกสักเรื่อง ๑ รู้สึกว่าควรจะหาเรื่องซึ่งข้าพเจ้าได้
แต่งไว้เอง มาพิมพ์ให้เข้าชุดกัน จึงตรวจดูหนังสือ
วิชิรญาณ พบเรื่องซึ่งเห็นพอสมควรจะคัดมาพิมพ์ได้
ในคราวนี้ ๓ เรื่อง คือ เรื่องอธิบายด้วยประโยชน์ของการ
เทยวเตร์ ข้าพเจ้าแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เรื่อง ๑ ความเห็น
เรื่องวิชาหัตถ์เด็กข้าพเจ้าแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ เรื่อง ๑
เรื่องหัตถ์ให้ใบพัด ข้าพเจ้าแต่งเมื่อครั้งไปยุโรป ใน
พ.ศ. ๒๔๓๔ เรื่อง ๑ จึงได้ให้คัดมารวมพิมพ์ในสมุด
เล่มนี้ หวังใจว่าท่านทั้งหลายผู้ได้รับไปจะพอใจอ่าน

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่มี แก่ใจช่วย
การศุภमारตาของข้าพเจ้า ทั้งที่ได้อนุโมทนาในการ
กุศลที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญ ของบริษัทส่วนกุศลที่ได้บำเพ็ญ
เป็นธรรมเนียมบรรณาการจตั้งแต่วัน เทอญ

คำ ขอบพระพรหม

วังวรทิศ

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

สำนักหอสมุด

สารบัญ

อธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่	หน้า ๑
ความเห็นเรื่องวิชาหัตถ์	๑, ๒๐
เรื่องทักใบให้พัก	๑, ๓๒

สำนักหอสมุด

อธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่

การที่^๕เที่ยวเตร่^๕นั้น^๕ ว่า^๕ที่จริง^๕ใคร^๕ ๕ ก็^๕ดู^๕เหมือน^๕จะ^๕ได้^๕
เคย^๕ด้วยกัน^๕แทบ^๕ทุกคน^๕ จะ^๕ต่าง^๕กัน^๕ก็^๕ได้^๕ ไป^๕ไกล^๕ข้าง^๕ไกล^๕
ข้าง^๕ แล^๕ไต่^๕เทียว^๕น้อย^๕อย่าง^๕มาก^๕อย่าง^๕ ทว่า^๕น^๕ประ^๕สงค์^๕ว่า^๕
เที่ยว^๕เตร่^๕ไป^๕ต่าง^๕บ้าน^๕ต่าง^๕เมือง^๕ หรือ^๕ไป^๕บ้าน^๕นอก^๕คอก^๕กนา^๕
มิ^๕ใช่^๕เที่ยว^๕เส^๕เพล^๕ตาม^๕บ่อน^๕เบี้ย^๕ หรือ^๕ไป^๕เที่ยว^๕นอน^๕เลีย^๕ตาม^๕
ศาลา^๕วัด^๕พอกัน^๕เขา^๕ใช้

การ^๕เที่ยว^๕เตร่^๕นั้น^๕ประโยชน์^๕ว่า^๕รวม^๕ยอด^๕ก็มี^๕ ๒ ประการ^๕
คือ^๕ได้^๕ความ^๕สุข^๕สำราญ^๕ประการ^๕ ๑ ได้^๕ความ^๕รู้^๕ประการ^๕ ๑
ที่^๕ว่า^๕ได้^๕ความ^๕สุข^๕สำราญ^๕นั้น^๕ ความ^๕สน^๕กุ^๕สน^๕าน^๕ร^๕น^๕เร^๕ิง^๕ซ^๕ง^๕
ได้^๕ไป^๕ดู^๕แล^๕พบ^๕เห็น^๕ภูมิ^๕ประเทศ^๕ แล^๕ผู้^๕คน^๕สิ่ง^๕ของ^๕ซ^๕ง^๕ยัง^๕ไม่^๕
เคย^๕พบ^๕เคย^๕เห็น^๕จะมี^๕ฉ^๕น^๕ใด^๕ ไม่^๕ต้อง^๕พร^๕ร^๕ณ^๕า^๕ซ^๕ง^๕แจ^๕ง^๕ก็^๕จะ^๕พอ^๕
เข้า^๕ใจ^๕อยู่^๕แล้ว^๕ อัน^๕ส่วน^๕ความ^๕สุข^๕นั้น^๕ก็^๕เป็น^๕สิ่ง^๕ซ^๕ง^๕อน^๕โล^๕ม

ค่อยกัน แม้แต่คนไข้ได้แปรสถานในเวลาอันสมควร
 หมอก็ยอมถือว่าเส้นทางที่จะหายไ้เร็ว ถึงคนซึ่งไม่มี
 อาการช่วยเจ็บ คนที่ประจำการมีกิจธุระต่างๆ อยู่เป็นนิจ
 ก็ยอมมีเวลาเห็นตเห็นอยเมื่อยล้า เมื่อใดละกิจกังวล
 แปรสถานไปเที่ยวเตร่ตามอำเภอใจเสียไ้ครั้งหนึ่งคราว
 หนึ่ง ก็ยอมชนชานสำราญกายตลอดจนจิตใจ กลับมา
 ตั้งหน้าทำการงานไ้แข็งแรงตชิ่งกว่าเก่า เปรียบอย่าง
 ใดๆ เหมือนกับม้าที่เขาแกะเครื่องอานปละปล่อย ให้ไ้
 เที่ยวโลกโผนไปตามสยายเสียคราวหนึ่ง พอหายเมื่อย
 ล้าแล้วเอามาไ้ส้อยอีก ย่อมหายชบเซาเหงาเงองฉันไ้
 คนเราก้เหมือนกัน เพราะมาตคนก้ดี ร่างกายมิไ้
 ทำด้วยเหล็กด้วยไ้หล ผิดกันอย่างไ้ ความชอนจะ
 อธิบายไปไ้ให้ช่วยกาย ท่านผู้ไ้ยังสงสัยก้จงลอง
 หาวนว่างๆ สักวันหนึ่งเอาเสบียงอาหารบรรทุกเรือแจวไ้
 เที่ยวจอดหงเข้าตมแกงกนตามเรือกสวน ก็ออก
 สุนก กนเขาเอร็ดคอร้อยไ้มากกว่ากนที่ชานเมอวันก่อน

ในข้อที่ว่า "ได้ความรู้" เป็นข้อสำคัญควรจะอธิบายให้ชัดเจน แต่จะต้องขอยกความข้อนี้ให้เป็นอันเข้าใจกันเสียว่า "มีความรู้ย่อมเป็นทางที่จะได้ความดี" ดังนั้นอย่าให้ต้องอธิบายเปลืองกระดาษ จะตั้งต้นแต่ว่า การอย่างใด ๆ ที่ควรเราจะรู้นั้น อาศรัยเหตุ ๓ อย่าง รู้ได้โดยรู้สึกเอง กล่าวคือที่ใดเห็นได้ยินได้ถูกต้องแลชิมรสเป็นต้นอย่าง ๑ รู้ได้โดยความรู้สึกของผู้อื่น กล่าวคือฟังคำหรือได้อ่านหนังสือที่ผู้อื่นเขาได้รู้สึกมาเองแล้ว มาพิจารณาให้เข้าใจอย่าง ๑ แลก็คิดตรองตามด้วยสติปัญญาของตนอีกอย่าง ๑ ที่ว่าตรองตามด้วยสติปัญญานั้น เพราะความคิดย่อมต้องอาศรัยความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งได้ว่ามาก่อนนั้นเป็นเหตุ

การสิ่งใดที่คิดด้วยความรู้สึกของผู้อื่น ยากที่จะถูกต้องตามความจริงได้ จะยกตัวอย่างที่เข้าใจง่าย ๆ เหมือนหนังสือพระพทธบาทที่เขาตีพิมพ์ตนเอง เมื่อแรกเรายังไม่ได้อ่านไป ได้ยินแต่สัปบุรุษเขามาเล่าให้ฟัง

ต้องนึกเอาศาสดาพร่ำภาวนาแลสถานพระพุทธรูป แลภุม
 ลำเนาเขาคถกทำยพิศลงไปตามคำของเขา ว่ารูปร่างภูมิ
 ฐานคงจะเป็นอย่างนั้น ๆ ครั้นได้ไปพระบาทไปแลเห็น
 เข้าด้วยนัยตาของเราเองก็ไปคนละอย่าง ผิดกับที่ตาไว้
 ด้วยความคิดแท้ ๆ มิใช่หรือ เหนือเป็นตัวอย่างเทียบ
 ตลอดไปได้ ถึงการทั้งปวงก็อย่างเดียวกัน ถึงจะฟัง
 เขาเล่า จะอ่านหนังสือ หรือจะตรูปที่เขาวาดเขียนถ่าย
 มาสักเท่าใด ๆ ที่จะให้เขาใจถูกต้องตามที่จริง เท่าที่
 แลเห็นด้วยตาของตนเองนั้นเป็นอันไม่มี เมื่อว่าโดยย่อ
 การที่จะแสวงหาความรู้ในกิจการใด ๆ ถ้ารู้ด้วยตนเอง
 ดีกว่าที่จะรู้ได้แต่ด้วยคำบอกเล่าเป็นอันมาก

การต่าง ๆ ในภูมิประเทศบ้านเมือง อันเป็นเครื่อง
 ยังเกิดแลประกอบความดีแก่ผู้รู้เห็นมีเป็นอันมากมิใช่
 น้อย นัยตั้งแต่คนประกอบการค้าขายขึ้นไป ถ้าได้
 เทียบตรูภูมิลำเนาทำเลที่เพาะปลูก แลท่าทางสินค้า

ชนล่องมากมายหลายตำบล ก็อาจจะรู้เลือกสรรคักการ
 อันควรจะลงทุนให้เกิดผลยิ่งขึ้นได้โดยลำดับ ถ้าเป็นคน
 วิชาราชการบ้านเมือง การที่เที่ยวเตร่ก็ยังมีประโยชน์
 สำคัญขึ้น เพราะราชการเป็นทรวบยอดของสรรพการ
 ทั้งปวง อันจะพงมในประเทศ ถ้าผู้ทำราชการไปเที่ยว
 เตรี่ ได้รู้ได้เห็นภูมิลำเนาบ้านเมือง แลความสขทกซ์
 ของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ก็เหมือนหนึ่งมีทุนในทางที่ดำริห
 ตรีตรองราชการอันควรแก่หน้าที่ของตน แท้จริงธระใน
 หน้าที่คนทำราชการฝึกขธระของคนค้าขายที่ไม่อาจจะ
 กำหนดว่า จะมีแต่อย่างนั้นดอกอย่างนั้นดอกได้ ตกอยู่ใน
 เหมือนกับเป็นทาสอยู่กลางเรือน แล้วแต่จะมีอันใดก็
 จำเป็นจะต้องทำ จะคาดคนหรือจะเลือกที่รักมักที่ชงมิ
 ได้ เพราะฉะนั้น ยิ่งมีความรู้เห็นสำรองไวเป็นทุนของตัว
 มากเท่าใด ก็เสมอมีกำลังความสามารถยิ่งขึ้น ที่ว่าน
 หน้อยผู้ที่เป็นข้าราชการผู้น้อยเช่นชั้นเสมียนแลมหาด

เล็ก จะเข้าใจว่าเฉพาะการซึ่งควรแต่แก่ข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ ถึงผู้น้อยก็เหมือนกัน ขอให้เข้าใจว่าข้าราชการ
 ผู้ใหญ่นั้น แต่แรกก็เป็นผู้น้อยมาก่อนทั้งนั้น ผู้น้อย
 ในเวลานักย่อมมีช่องทางที่จะได้เป็นผู้ใหญ่ไปภายหน้า
 แสวงหาทุนรอนในความรู้สำหรับตัวไว้เสียแต่ยังเป็นผู้น้อย
 หมดเวลาแต่กำลังร่างกายมาก คิดว่าจะไปแสวงหาต่อ
 เมื่อต้องรับผิดชอบการปกครองเสียเต็มตัว ถึงผู้ทรมหา
 ราชการอยู่แล้ว ถ้าได้เที่ยวดูการบ้านเมืองมากขึ้น
 ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ ทั้งจะเป็นเครื่องป้องกันความ
 พลาดพลั้งได้ตัวอีกอย่างหนึ่ง เพราะทางที่ผู้ต้องรับผิดชอบ
 ชอบในราชการ จะพึงพลาดพลั้งตัวอย่างใด จะมีมาก
 กว่าเพราะที่ไม่รู้ความจริงนั้นเป็นไม่มี เพราะเหตุฉะนั้น
 จึงว่าการที่ได้ออกตรวจตราให้รู้เห็นภูมิประเทศ
 แลกิจการทุกซอกซอของผู้คนพลเมืองชำนาญมากขึ้น ก็
 เหมือนมีเครื่องป้องกันที่จะพลาดพลั้งให้น้อยลงด้วย

เหล่านี้เป็นคุณสำคัญของการเที่ยว แต่อย่าเข้าใจ
 ว่าเป็นคุณสำคัญของการเที่ยว แต่อย่าเข้าใจ
 ว่าไปเที่ยวละคงจะได้คุณสมบัติเหล่านี้ คนอยู่ฟากข้าง
 ไน้ข้ามเรือจ้างมาทำงานฟากข้างนี้ทุกวันมีถมไป
 ลองไปถามดูเถิดว่าหนานากบหน้าแล้ง หรือนาชน
 กบหน้าแล้ง คนแจวเรือจ้างเขาแจวเลียบลัดคัตตสายน้ำผิต
 กบอย่างไร น้อยคนดอกจะแข็งแรงให้ถุกต้องได้ เพราะ
 คนโดยसानลงเรือแล้วกตงหน้าแต่จะถงฟาก น้อยคน
 ที่จะสังเกต คนข้ามเรือจ้างเหล่านี้คนใด คนที่ไปเที่ยว
 เตรีงทำนองเดียวกัน มีธุระก็มักตั้งหน้าหมายแต่จะไป
 ให้ถึงที่ธุระซึ่งอยู่สทหนทาง ที่จะเอาใจใส่สอดส่อง
 พิจารณาการงานหรือภูมิประเทศไปตามทางนั้นน้อย
 เพราะฉะนั้น การที่เที่ยวที่จะให้เป็นประโยชน์จำต้องตั้งใจ
 แสวงหาความรู้ด้วย จึงจะได้ประโยชน์เต็มตามควร
 และเป็นความสำคัญอีกข้อหนึ่ง

การเที่ยว ถ้าจะว่าโดยส่วนโทษก็มีอยู่ข้าง กล่าว
คือที่ต้องใช้เงินเปลืองกว่านั่งนอนอยู่บ้านอย่าง ๑ ข้างที่
เคราะห์ห้ามขามร้ายไปเป็นไข้เจ็บล้มตายลงก็เป็นได้
ข้างอย่าง ๑

แต่โทษเหล่านี้เมื่อพิจารณาไปก็เหมือนกบไม่มี เหตุ
ใดจึงว่าดังนี้ เพราะการแสวงหาคณะสมัคหรือทรัพย์
สมัคตน เป็นการจำต้องลงทุนจึงจะได้ ได้ก็ ๆ จะเวียน
หนังสือต้องซอสมัคเครื่องเล่นเวียน ถ้าจะเวียนวิชา
ให้รู้ถึงอย่างสูง ก็ยังต้องจ้างครบาอาจารย์ทักให้ฝึก
สอนต่อขึ้นไป การค้าขายก็ต้องลงทุนซอหาสิ่งสินค้าแล
เครื่องมอที่จะทำการ การจะเที่ยวเสาะแสวงหาความรู้
เห็นก็ทำนองเดียวกัน จำต้องลงทุนหมายกำไรในคุณ
สมัคดี ควรแลหรือที่จะเสียตาย ถ้าว่าโดยอันตรายไข้
เจ็บ จะวินิจฉัยในทางธรรมว่า “ความแก่ความเจ็บความ
ตายเป็นธรรมดาของมนุษย์ จะอยู่ที่ไหน ๆ ก็พ้นวิสัยที่

จะพังหลักให้พันไป” เช่นนกโศก หรือจะพิจารณาตทาง
โลก ที่แห่งใดที่มนุษย์อาศัยได้ เขาอยู่ได้ทำไมเรา
ไปไม่ได้ แท้จริงที่ซึ่งเลื่องลือชื่อเสียงว่ามีไข่มุก
เช่นตงพระยาไฟก็ตาม หรือบางตะพานก็ตาม ไข่มุกจะมี
ไข่มุกไปตลอดชั่วนาตาขี้ ไข่มุกก็ซุกซุ่มอยู่แต่ในฤดูฝน
ก็เวลามันซุ่มเราจะไปทำไม เลิกไปเอาฤดูที่ไม่มีไข่มุก
ไข่มุกไม่โศกหรือ ว่าโดยแท้จริง ถึงคนซึ่งเขาต้องจำผ่าน
ไปในน้ำไข่มุกฤดูฝน ไข่มุกจะเจ็บจะตายเสียหมดทุกคน
ก็หาไม่ ในร้อยหนึ่งจะเจ็บสักสามสิบ ในสามสิบนั้นจะ
ตายก็ไม่กี่คน ถ้าระวังรักษาตัวให้ดีแล้วก็ไม่สู้กระไร
คนอยู่กันบ้าน ๆ น้อยก็ไปหมดทุกคนเมื่อไร คิดดูแล้ว
มันลงอยู่ในทางธรรมว่า “แล้วแต่บุญแต่กรรมเป็นข้อ
ใหญ่” เมื่อตั้งใจจะแสวงหาคุณสมบัติ ก็ไม่ควรจะซึ
ขลาดหวาดหวั่นไปโดยมิบังควร ได้พรรณามาในคุณ
แลโทษของการเที่ยวก่พิสดารอยู่แล้ว จะอธิบายด้วย
ลักษณะการเที่ยวต่อไป

ลักษณะการที่จะเที่ยวนมเป็นหลายประเภท ถ้าจะ
 ว่าปราศอย่างคนหนุ่ม ๆ ซึ่งจะต้องหาความรู้ใน
 ราชการบ้านเมืองแล้ว อาสาเป็นผู้ช่วยหรือเสมียน
 ทนาย ไปรับราชการกับข้าหลวงตามหัวเมืองนั้นเป็นคิ
 กว่าอย่างอื่น เพราะไปอย่างนั้นมักจะได้รับเงินเดือนเป็น
 ผลประโยชน์ ถึงมีมากมายก็พอเลี้ยงตัว ไม่ต้องชัก
 ทุนเรือน แลการที่จะกินจะอยู่ก็เสมออยู่ในอกของข้า
 หลวงผู้ใหญ่ ย่อมเป็นธุระทำนุบำรุงให้ ธุระของตัวมี
 แต่จะตั้งใจทำราชการแลประพฤติตัวตามคำสั่งของข้า
 หลวง ให้เป็นอย่างดีที่สุดที่จะพึงทำได้ เท่านั้นที่ไม่
 ทางจะควรวิตกอย่างไร ถึงว่าจะมีได้เคยเป็นที่พึงหรือ
 คุ่นเคยกันมาแต่ก่อน การที่ไปทางไกลไม่เหมือนอยู่กัย
 บ้าน ไปร่วมทุกข์สุขคุ่นเคยกัน ไม่ช้านานเท่าใด ก็
 ย่อมเป็นธรรมดาที่จะบังเกิดรักใคร่มีไมตรีจิตต่อกัน

ถ้าผู้ใดไม่พอใจหรือไม่มีโอกาสที่จะไปเที่ยวใน
ตำแหน่งราชการได้ดังเช่นว่า จะอาศัยพระเจ้า
พระสงฆ์ไปรดงค์ หรือจะอาศัยพ่อค้ามาขายไปเที่ยว
ก็ได้เหมือนกัน ดังไปอย่างนั้นจะไม่ไต่เงินเดือนเพียงเลียง
การที่จะต้องลงทุนรอนก็ไม่พอกระไรนัก จะผิดกับอย่าง
ก่อนที่ที่ลำบากกว่าสักหน่อย แลที่ไม่ไต่เกี่ยวแก่
ราชการ

ถ้าหากว่าเป็นคนมีกำลัง จะหาพาหนะไปเที่ยวโดย
ลำพังของตนเอง อย่างที่เขาขึ้นพระบาทหรือเขาไป
ไทรโยกกันเป็นตัวอย่างก็ไปได้ ไปอย่างนั้นย่อมเป็นอิสระ
อยู่แก่ตัว จะไปที่ใดจะดูอะไร จะหยุดจะอยู่จะไปเมื่อใด
ก็ทำได้ตามใจ แต่เป็นการเปลืองทุนมากขึ้นเป็นธรรมดา
การที่จะไปเที่ยวจะไปโดยประเภทใด ๆ ก็ตาม ความ
สำคัญซึ่งจำจะต้องถือเสมอเหมือนกันทุกชนิดมี ๒ อย่าง
คือ การขบขันใช้เจ็บบอย่าง ๓ การรักษาความเรียบร้อย

อย่าง ๑ ก็แลการข่มขู่กันความไข้เจ็บนั้น ถึงจะไปใน
 ทางที่ไม่ใช่เจ็บก็ควรระวัง เพราะเหตุที่น่าทำอาหาร
 แปรลกเปลี่ยนนั้นประการ ๑ ถ้าไปมีเหตุช่วยเจ็บลงแม้
 แต่เล็กน้อย จะหาแพทย์หมอบทตามบ้านนอกหายาก
 ประการ ๑ จะประมาทหาควรมิ เพราะฉะนั้น ควรศึกษา
 ให้เข้าใจในการที่จะใช้ยารักษาโรคบางอย่าง แลหายา
 เหล่านั้นให้มีติดตัวไปด้วย ยาซึ่งคนเดินทางมักมีติด
 มีอยู่ ๕ ขนาน คือยาคินินแก้ไข้ขานาน ๑ ยาคลอรอติน
 แก้ปวดท้องลงท้องขานาน ๑ ที่เกลือฝรั่งสำหรับใช้เป็น
 ยาถ่ายขานาน ๑ ไปคาร์บอนेटโซดา กินแก้จุกเสียดหรือ
 ท้องชนท้องเพ้อ แลละลายน้ำตาลแก้พิษไฟแลพิษตะขาย
 แผลงของเป็นต้นใดด้วยขานาน ๑ ยาอบแคกเป็นยากิน
 ให้อาเจียนถอนพิษไข้แลพิษทเบือเมาต่าง ๆ ขานาน ๑ ยา
 เหล่านี้จัดว่าเป็นยาสำคัญ นอกจากนั้นถ้าเคยใช้สอย
 ชอบยาขานานใด ก็ควรติดตัวไปด้วย แลในการที่จะ
 รักษาตัวไม่ให้เป็นไข้เจ็บนั้น อย่างสำคัญที่ ๑ ก็เรื่อง

อาหาร เพราะการเดินทางมิได้ มีครัวมอตั้งหึ่งต้มได้
 เปนที่ ต้องระวังตรวจตราอาหารอย่างกินของที่เสีย อีก
 ประการ ๑ เรืองน้ำที่จะกินต้องระวังให้มาก ตาม
 คำราหมอมักว่าที่เกิดเป็นโรคภัยแก่ผู้เดินทาง มักเป็น
 ด้วยผิคน้ำมากกว่าอย่างอื่น เพราะห้วยหนองคลองบ่อ
 บึงที่ใกล้ป่า เป็นน้ำที่ไหลออกมาจากซอกห้วยธารเขา
 ช้ำระพิษว่านยาของเนาเข้อย่างต่าง ๆ ตีคอกออกมา ถ้าจะ
 กินควรจะกรองให้ใสสะอาด แลต้มทำลายพิษสงเสียก่อน
 อีกประการ ๑ ผ้าผอนที่จะนุ่งห่มหรือจะปูแลคลุมนอนต้อง
 ระวังอย่าให้ชื้น เพราะอายตัวออกไปกระทบของชื้นและ
 อยู่เสมอ ๆ มักจะเป็นไข้ หรือมีฉนั้นก็มักต้องจะเสีย
 ถึงที่ซึ่งจะนอนในกลางทาง ถ้าพอจะหาอะไรทำได้
 ควรจะยกพินชนปิ่นนอนให้สูงจากแผ่นดินราวคืบหนึ่งเป็น
 อย่างต่ำ ให้พ้นอายดินจึงจะไม่เป็นไข้ อีกประการ ๑
 การที่จะอายน้ำควรระวังอย่าให้อายในเวลาที่กำลังเห็นค
 เหนื่อยเหือโทรมตัว ถ้าอายในเวลาเช่นนั้นมักจะเจ็บ

แต่เวลาที่อาบนั้น บางคนชอบอาบในเวลาไม่มีแดด
 เช่นเวลาต้นเช้าแลเวลาเย็น แต่บางคนเขาก็ไม่ถือ
 อยู่ในตามใจตามเคยเป็นใหญ่ ความสำคัญในการ
 รักษาตัวไม่ให้เจ็บอันเป็นข้อรวบยอดนั้น คือถ้ารู้สึกไม่
 สบายต้องกินยารักษาเสียทันทีทีเดียว เป็นต้นว่ารู้สึก
 ครั่นคร้ามมาเวลาใด ก็กลืนยากินเป็นประกำสี่
 เมล็ด ๑ ถึง ๓ อีกอย่าง ๑ ต้องคอยระวังอย่าให้ท้องผูก
 ไปจน ๒ วัน ถ้าเห็นตั้งท่าจะผูกเมื่อใด ก็เอาดื่มน้ำ
 ละลายน้ำร้อนกินระบายให้ไปเสียครึ่งหนึ่งสองครั้ง ถ้า
 ระวังรักษาตัวอยู่เช่นว่าน การที่จะเจ็บไข้ก็เกือบประกัน
 ได้ เว้นไว้แต่เป็นกรรมมาตามทัน นั้นเป็นเหลือ
 แก่อยู่เอง
 ส่วนการที่จะรักษาความเรียบร้อยนั้น กล่าวคือจะ
 ไปเที่ยวเตร่ได้โดยสะดวก อย่าให้มีเหตุการณ์หรือข้อขัด
 ข้องได้ ในระหว่างทาง ความชอบของตนควรพิจารณาให้

คนในจำนวนคนแลสิ่งของซึ่งจะพาไปใช้สอย ทั้งสอง
 อย่างนั้นยงเอาไปมากความลำบากชักร้ากยิ่งมากจน การ
 เทยวเตร่ตามหัวเมือง ถ้ามพวกพ้องอยู่ตามระยะ
 ทางก็เป็นการดี ไปมีความชักร้ากซึ่งประการใดก็พอจะ
 ใคพึ่งพาอาศัย ถ้าหากว่าไม่มีพวกพ้องอยู่ตามหัวเมือง
 ควรจะไปถามดูตามพวกพ้องใกล้เคียงที่เขากว้างขวาง
 ให้ช่วยเป็นธุระชักนำไปตามพวกพ้องของเขา เช่นนั้นก็พอ
 จะเป็นประโยชน์ได้ ถ้าจะว่ารวบยอดของความจำเป็น
 ในลักษณะที่จะเทยวเตร่ก็คิดเห็นแต่ท่าน จะยังมีนอก
 ออกไปก็เรื่องเงินที่จะใช้ สอยตามระยะทางอีกอย่าง ๓
 การที่เขาเงินสดติดตัวไปมาก ๆ ลำบากทั้งในการรักษา
 แลในการที่จะยกขน เมืองเวรถึงการแยงก็ย่อยยงไม่
 มีทั่วไป คนเดินทางจะวางเงินไว้ที่กระทรวงซึ่งใคว่า
 หัวเมือง ขอดราไปขึ้นเอาในเวลาต้องการตามหัวเมือง
 ในระยะทาง หรือจะวางเงินตามห้างแลพ่อค้าซึ่งเขา

มีเอเยนต์ตามหัวเมือง ขอตัวของเขาไปขึ้นเอาเงินก็ได้
 อย่างนั้นคงจะต้องเสียค่าธรรมเนียมบ้างเล็กน้อย ก็เป็น
 การสะดวกดีกว่าหอยเอาเงินไปด้วยมาก ๆ

เมื่อได้กล่าวถึงลักษณะการเดินทางพอสมควรแล้ว
 จะลองกระทางที่จะเที่ยวเตร่ได้ในเมืองไทยลงไว้ให้
 ดูเป็นเค้า ทางที่จะเที่ยวได้ในพระราชอาณาเขตรนั้นมี
 เป็นอันมากมิใช่น้อย ที่จะกระนั้นต่างว่าผู้จะเที่ยวมีเวลา
 บละ ๓ เดือน ๔ เดือน ตั้งใจจะเที่ยวดูภูมิประเทศใน
 พระราชอาณาเขตรให้ตลอด

ทางที่ ๑ เที่ยวทางชายทะเลตะวันออก จิบตั้งแต่เมือง
 ชลบุรี ลงไปจนถึงเมืองบจจันตคริเขต

ทางที่ ๒ เที่ยวทางชายทะเลบกษไต จิบตั้งแต่เมือง
 เพชรบุรีลงไปจนเมืองตรังกานู

ทางที่ ๓ เที่ยวทางชายทะเลตะวันตก จิบตั้งแต่เมือง
 ภาวะบุรีลงไปจนเมืองไทรบุรี

ทางที่ ๔ เทียบทางลำน้ำแม่กลอง จับตั้งแต่เมือง
สมุทรสงครามขึ้นไปจนไทรโยกแลศรีสวัสดิ์

ทางที่ ๕ เทียบทางลำน้ำท่าจีน จับแต่เมืองสาครบุรี
ขึ้นไปพระปฐมเจดีย์ สัปรรณบุรีจนออกเมืองไชยนาท

ทางที่ ๖ เทียบลำน้ำเจ้าพระยา จับแต่กรุงเทพ ฯ
ขึ้นไปทางแควใหญ่จนถึงเมืองฝาง แล้วเดินบกมา
สวรรคโลก สุโขทัย แล้วข้ามไปลงเรือล่องกลับลงจาก
เมืองตาก

ทางที่ ๗ เทียบลำน้ำลี้ก จับตั้งแต่กรุงเก่าขึ้นไป
พระบาทพระฉายจนเมืองหล่มสัก

ทางที่ ๘ เทียบลำน้ำบางปะกง จับแต่ชะเชิงเทรา
ไปจนนครนายกปราจิณบุรี

ทางที่ ๙ เทียบนครราชสีมา ขนทางสระบุรี ลงช่อง
ตะโก

ทางที่ ๑๐ เทียบหัวเมืองลาวเฉียง ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
จับแต่เมืองตาก
ขึ้นไปกลับลงมาเมืองน่าน

ทางที่ ๑๑ เทียบหัวเมืองลาวพงขาว ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
จับขึ้นเกินแต่
อุตรกิจขึ้นไปปากลาย แล้วล่องน้ำโขงลงมาหนองคาย

ทางที่ ๑๒ เทียบหัวเมืองในเขตรลาวพวน

ทางที่ ๑๓ เทียบหัวเมืองในเขตรลาวกาว

ทางที่ ๑๔ เทียบหัวเมืองเขมร ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
ขึ้นเกินแต่ปราจิณ
แล้วกลับลงเรือที่จันทบุรี

ทางที่ ๑๕ เทียบในกรุงเทพฯ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
ทันทย์กรุงเทพฯ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
เป็นทาง ๑ ด้วยดังนี้ เพราะเชื่อได้แน่ว่า ในบรรดาท่าน
ผู้อ่านที่ใครจะใ้เทียบในกรุงเทพฯ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
นี้ทัวเห็นจะไม่มีเลย
กว่าใ้

ทางที่จะเทียบคึกคักเป็นเลาๆ แม้แต่เพียงในกรุงสยาม
๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕ ๖๖๕๕
ถ้าเทียบเพียงบละ ๓ เดือน ๔ เดือนทุก ๆ บกกว่า ๑๐ บจ

จะทำได้ ทางเที่ยวเหล่านี้ผู้ที่ได้เคยไปก็มีมากด้วยกัน
 ที่ได้ไปทั่วทุกทางก็น่าจะมีบ้าง แต่หากไม่มีใครมีผู้ใด
 เรียบเรียงระยะเวลาทางไว้แนะนำคนข้างหลัง การเที่ยว
 เตรีวจึงยังมีที่ไม่เป็นเครื่องชักชวนคนชั้นหนุ่ม ซึ่งกำลัง
 แสวงหาวิชาความรู้ ที่มีก็มักเป็นแต่โบราณพรณาเห็น
 ต้นนั้นเหมือนนั้น ถึงบางโน้นเหมือนนี้ ลงปลายแปลว่า
 คิดถึงเมื่อไม่มีแก่นสารอันใด

ก็แลการเที่ยวเตร่ย่อมมีคุณแก่เพื่อนมนุษย์ ดังได้
 พรณามาข้างต้นแล้ว สสมควรที่ท่านทั้งหลายผู้รู้เห็น
 คັນเคย จะช่วยอนุเคราะห์ชักนำบำรุงให้ยิ่งขึ้น เพราะ
 ฉนั้นข้าพเจ้าขอเชิญด้วยถ้อยคำซึ่งได้พรณามาในเรื่องนี้
 ให้ท่านทั้งหลายผู้ได้เคยเที่ยวเตร่ในทิศทางใด ๆ จงได้
 เรียบเรียงพรณาความรู้เห็นคันเคยของท่านมาลงพิมพ์
 ต่อไป ให้เป็นประโยชน์แก่กุลบุตรทั้งหลายให้ยิ่งขึ้น
 ต่อไปในภายหน้าเทอดู

ความเห็นเรื่องวิชาหัดเด็ก

การเล่าเรียนของเด็กทั้งหลาย ว่าโดยทั่วไปมิได้กำหนดเป็นตระกูลแลชนิก ข้าพเจ้าเห็นว่าเช่น ๓ ชั้นชั้นต้นแต่เกิดมาชั้นคอได้ ก็เรียนที่จะคว่าจะนั่งจะคลานจะเดินจะพูดจะวิ่ง ขึ้นไปโดยลำดับ นับเป็นการรำเรียนโดยธรรมดาบังคับชั้น ๑

ส่วนชั้นกลางนั้นแต่เด็กเข้าใจภาษาแลรักษาตัวแล้วก็ต้องเรียนวิชาบางอย่างที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนต่อไป ภายนอก คือวิชาหนังสือเป็นต้น บรรดาที่เป็นวิชากลางสำหรับแลควรแก่เด็กทั่วไป นับเป็นการรำเรียนสำหรับตัวชั้น ๑ ชั้นหลังนั้นเมื่อรุ่นชนกว่าเรียนวิชาเลือกแต่อย่างเดียวหรือสองอย่าง ซึ่งจะรู้ไว้เป็นทางหาเลี้ยงชีวิตตน เป็นต้นว่าคนใดรักในวิชาหนังสือก็ตั้งหน้าเล่าเรียนในวิชานั้นให้รู้ลึกซึ้ง ไปทำการเป็นเสมียนหรือเป็นมหาเปรียญไปตามที่ รักในทาง

ช่างก็ฝึกให้ชำนาญชำนาญการรับจ้างจนตั้งตัวเป็นนาย
งานได้ ยังวิชาอย่างอื่น ๆ ก็มีอีกมากนับเป็นการ
ร่ำเรียนหาเลี้ยงชีวิตชั้น ๑

ในเรื่องที่ข้าพเจ้าได้คำวิหิตแฉ่งใจที่จะกล่าวในที่นี้
จะว่าแต่วิชาชั้นที่ร่ำเรียนสำหรับตัวชั้นเดียว แล้ว
แต่วิชาสำหรับเด็กไทยเราประเทศเดียว คือเมื่อเด็ก
ชายตั้งแต่ ๗ ขวบจน ๑๓ ขวบ ควรจะเรียนอะไรบ้าง
ข้าพเจ้าเห็นว่าควมร้ควร จะสอนเด็กในระหว่างนั้นมีอยู่
๑๐ อย่างคือ

- ๑ ให้อ่านหนังสือออกเขียนหนังสือได้
- ๒ ให้คิดเลขเป็น
- ๓ ให้รู้จักรักษาอวัยวะ
- ๔ ให้หุงเข้าต้มแกงเป็น
- ๕ ให้เย็บผ้าเป็น
- ๖ ให้ขันตนไม่เป็น

- ๗ ให้อ่านน้ำเป็น
- ๘ ให้อ่านที่พิภพระทมที่อยู่เป็น
- ๙ ให้อ่านที่ปลุกต้นไม้
- ๑๐ ให้อ่านที่เลียงสัตว์

ความรู้ตามข้าพเจ้าคิดเห็นทั้ง ๑๐ อย่างนี้ มิใช่ว่าจะต้องให้ไปเรียนในโรงเรียนทุกอย่าง ล้วนเป็นความรู้ซึ่งบิดามารดาและผู้เลี้ยงดูอาจสอนให้เด็กได้แทบทั้งสิ้น ดังว่าเช่นนี้ถ้าไม่มีอธิบายจะชักให้ท่านผู้อ่านสงสัย หรือเข้าใจผิดโดยหลายประการ คือประการหนึ่งจะสงสัยว่าเด็กอายุเพียงเท่านั้น ที่ไหนจะเรียนวิชาใด ถึงแก่อย่างไรอย่าง ประการหนึ่งจะเห็นว่าที่สอนความรู้แก่เด็กถึง ๑๐ อย่างดังนี้ คงจะเป็นเครื่องเดือตร้อนแก่เด็กประการหนึ่งจะเห็นว่าที่กำหนดเป็นความรู้บางอย่างในลักษณะนั้น ไม่ควรจะสอนเด็ก เพราะไม่มีประโยชน์อย่างไร

ถ้าความสงสัยแลความเข้าใจของท่านผู้อ่านมีอยู่เช่น
 นี้ ในข้อที่เด็กอายุเท่านั้นจะเรียนไม่ได้ หรือข้อที่จะ
 เป็นการเตือนรอนแก่เด็กนั้น ข้าพเจ้าขอชี้แจงโดยชัดเจน
 ว่า ข้าพเจ้าได้ทดลองแล้วแลไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย ใน
 ข้อที่ความรู้เหล่านั้นจะเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์
 นั้น ข้าพเจ้าขอชี้แจงที่ละอย่าง ๆ ต่อลงไปน้ก่อน แล้ว
 จึงจะอธิบายวิธีที่ฝึกสอน

๑. ความรู้อ่านหนังสือแลเขียนหนังสือ ที่จะ
 ประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์นั้น ไม่เป็นข้อต้องเถียง
 จะต้องอธิบาย แต่ว่าการสอนวิชาหนังสือแก่เด็กอายุ
 เพียงในระหว่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นควรจะสอนเพียงให้อ่าน
 หนังสือออก คืออ่านจดหมายหรือเรื่องอะไร ๆ ได้ ความ
 เข้าใจก็สอนเพียงนั้น ไม่ต้องให้เรียนศัพท์แสงโคลง
 ฉันทบทลกลขง ส่วนวิชาเขียนหนังสือนั้นเล่าก็สอนเพียง
 ให้รู้จักเขียนจดหมายด้วยเส้นดินสอหรือให้วิเศษก็เส้น
 หมกกลงในแผ่นกระดาษ ไม่ต้องกวัดขันวัดสเปลล์ คือ

ใช้ตัวอักษรให้แข็งแรงนัก วิชาอ่านเขียนที่ควรสอน ว่า
โดยย่อก็พอให้เด็กเข้าใจความบรรดาจดหมายเรื่องราวที่
เขาเขียนมาให้อ่าน แลอาจเขียนความประสงค์ของ
คนลงเป็นหนังสือโต้เท่านั้น

๒ ความรู้คิดเลขนั้นแล้ว ในส่วนประโยชน์ก็ไม่มี
ข้อควรถึงเถียงเหมือนกัน แต่กำหนดที่จะให้เด็กเรียน
ข้าพเจ้าเห็นว่าเพียงสามัญวิธี คือ นัย, บวก, ลบ,
คูณ, ทหาร, กัณฑ์มาตราวิธีคิดเวียนเงิน กัณฑ์ยาว แล
เวลา ฤกษ์ เดือน ปี เท่านั้นก็พอควร

๓ ความรู้รักษาอธิบายถนนั้น จะต้องอธิบายเอง
ต้นว่า ข้าพเจ้าหมายความว่าอย่างไรก่อน ความรู้ซึ่ง
ข้าพเจ้ารวมเข้าในหมวดว่ารักษาอธิบายถน คือ

รู้จักรักษาสามัคคีไม่วิวาท หรือพูดจากันด้วยวาจา
ไม่ตีประการ ๑

อย่าเกรงอ่อนน้อมเชื่อฟัง ไม่หมิ่นประมาทผู้อื่น
ประการ ๑

รู้จักรักษาของ คือรู้จักหนักเบาให้สิ่งของที่คว
ใช้หรือรักษาเป็นอันตรายประการ ๑

รู้จักอาหารแลความประพฤติที่จะเป็นอันตรายใช้เจ็บ
แก่ตัว คือให้รู้ว่าอาหารที่ขบเคี้ยวเป็นของทำให้ท้องเสีย
แลความสอาดหมกตย่อมเป็นทางให้มีความสบายเป็น
อันประการ ๑ ความรู้เหล่านี้รวมกันที่ข้าพเจ้าจัดเป็น
หมวดเรียกว่าวิชาอธิบายถ เมื่ออธิบายเช่นนั้นแล้วก็จะ
แลเห็นได้ว่า ล้วนแต่เป็นประโยชน์ทั้งนั้น

๔ ความรู้หึงเข้าตมแกงนั้น ก็แทบจะไม่ต้องกล่าว
ขแรงประโยชน์ จะควรอธิบายก็แต่ที่ทำไมจึงเห็นควร
เป็นวิชาสอนเด็กด้วยเท่านั้น

ควรสอนเด็กก็เพราะอย่างเดียว ที่เด็กอายุเท่านั้น
ควรจะสอนได้แล้ว ไม่ควรจะให้ไปเสียเวลาเรียนต่อเมื่อ
โตใหญ่

แลการหึงเข้าตมแกงที่ข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรจะสอน
เด็กในชั้นนี้ ก็แต่เพียงให้รู้จักหึงเข้าให้สุก กับ

ทำกบเข้าใต้อย่าง เช่น ยิงปลา ทอดเนื้อ แกงต้มส้ม หรือแกงเผ็ดอะไรสักอย่าง ๑ สองอย่าง เป็นต้น

๕ ความรู้เขี่ยผ้านั้น ก็เป็นประโยชน์ที่รู้แล้วอาจ เขี่ยเครื่องนุ่งห่มของตัว หรือเมอสั่งเหล่านนั้นขาดชำรุด ลงก็พอจะซ่อมแซมได้ ความรู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็น สมควรจะสอนเด็กเพียงให้รู้จักเขี่ยแลให้ตัดผ้าเขี่ยเป็น เลือบายอย่าง คือกกยแข็งหรือเลือกระบายอก เป็นต้นได้ เมื่อว่าโดยย่อ ถ้าผ้านุ่งขาดก็ให้เขี่ยเองได้ แลสั่งผ้า ผืนให้ก็ให้ตัดแลเขี่ยเลือกลวมได้เท่านั้น ความรู้อย่างนี้ เห็นว่าควรแก่เด็กทั่วไปทั้งชายหญิง ที่จะเข้าใจว่าเป็น วิชาสำหรับแต่ผู้หญิงพวกเด็ยนั้นเป็นเข้าใจผิดแท้

๖ การทำให้หัดขนต้นไม้นั้น ค่อยข้างจะให้ชุกชุน อยู่สักหน่อย แต่เมื่อพิจารณาอุประโยชน์ ก็แลเห็นได้ เป็นหลายอย่าง คือ

เป็นการทำให้ร่างกายเส้นสายแข็งแรง ที่ฝรั่งเขา เรียก เอกเซอไซส์ หรือ ยิมแนสติก อย่าง ๑

เป็นประโยชน์แก่การที่จะทำมาหากินไปภายนอก
คือเป็นชาวสวนเป็นต้นอย่าง ๑

เป็นประโยชน์แก่การหนีภัยอันตรายในภายนอก คือ
ไปฆ่าพยเสียจะไต่หนีมันเป็นต้นอย่าง ๑

เป็นประโยชน์ในการทำความเร็วในภายนอกอย่าง ๑

๗ การหัดให้วายนั่น ถึงจะไม่อธิบายประโยชน์
ก็เห็นจะเข้าใจได้ตลอดแล้ว

๘ ความรู้ปลูกที่กระท่อม ที่อาศรมนั้น ข้าพเจ้า
หมายความว่า เหมือนอย่างหาไม้ไผ่จากแลเครื่องมือ
ให้พร้อมแล้ว ก็ให้เด็กอาจจะช่วยกันปลูกเป็นกระท่อม
ที่อยู่ได้ หรือจะว่าคบเด็กสร้างบ้านก็ตาม

ความรู้อย่างนี้มีประโยชน์ แลความรู้อย่างอื่นรวม
อยู่ด้วยหลายอย่าง คือรู้จักใช้เครื่องมือสามัญเช่นมีด
พร้าเลื่อยขวานเป็นต้นไต่อย่าง ๑

จะรู้จักสิ่งของซึ่งควรประคิดประค่อให้เป็นประโยชน์
ไต่อย่าง ๑

จะเป็นความรู้ติดตัวไป ทำให้อาครัยคนใดในภาย
หน้าอย่าง ๑

ความรู้เรื่องนี้ ก็ย่อมจะแลเห็นประโยชน์ได้โดยง่าย
๙ ความรู้ปลูกไม้นั้น ก็มีประโยชน์หลายอย่าง คือ
จะรู้กระบวนบำรุงที่ดินด้วยไฮทางน้ำไม่ให้ท่วม แล
การที่จะรักษาทำให้สะอาดอย่าง ๑ จะรู้เหตุความเจริญแลภัย
ของต้นไม้ แลวิธีแก้ไขของกันมิให้เสียอย่าง ๑ ประโยชน์
เหล่านี้ ย่อมเป็นต้นทางการเพาะปลูกทำเรือกสวนไร่นา
โดยที่ศึกษารักษาพันธุบ้านของตนต่อไปภายหน้า ก็
จะได้ประโยชน์แต่ความรู้อย่างนี้ด้วย

๑๐ ความรู้จักเลี้ยงสัตว์นั้น คือเลี้ยงให้มากจน
มิใช่เลี้ยงให้ชน การเลี้ยงสัตว์ซึ่งเห็นควรสอนเด็ก
เพราะธรรมชาติสัตว์ที่อาครัยคนเลี้ยง หรือเมื่อจะว่าอีก
อย่าง ๑ ว่าธรรมชาติคนจะเลี้ยงสัตว์ก็ต้องมีความกรุณา

ต่อสัตว์ มีความประสงค์จะให้สัตว์เหล่านั้นได้มีความสุข
 อยู่เป็นนิรันดร์ จึงตั้งใจพยายามบำรุงรักษาสัตว์ พิจารณา
 เห็นทุกข์ของสัตว์มีอย่างใด ก็คิดแก้ไขปลดปล่อยของ
 หนึ่ง เลือกสิ่งซึ่งจะมีความสุขแก่สัตว์เลี้ยงดูโดยเต็มใจ
 นิสัยอันประกอบด้วยความกรุณาอย่าง ๑ ความพิจารณา
 อย่าง ๑ ความเพียรอย่าง ๑ ซึ่งจะผูกติดได้ด้วยความ
 แนะนำในความสนุกของเด็กเท่านั้น แลนิสัยเหล่านี้
 ไม่ใช่เป็นประโยชน์แต่ในการเลี้ยงสัตว์อย่างเดียว ถ้า
 ติดยึดไปในสันดานแล้ว ย่อมจะเป็นประโยชน์ไปในอย่าง
 อื่นได้อีกมาก ตลอดจนการทำนาค่าขายบรรดาซึ่งต้อง
 อาศัยกำลังสัตว์ด้วย

ความรู้ทั้ง ๑๐ อย่างข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นประโยชน์
 ต่างกันเป็นส่วน ๆ ดังจะแจ้งมานี้ จึงเห็นว่าควรจะฝึก
 สอนเด็กทุกอย่าง

เมื่อว่าเช่นนี้แล้ว จะต้องอธิบายให้เข้าใจชัดเจนว่า
ทำไมจึงจะสอนวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนี้แก่เด็ก ๆ อายุเพียง ๗
ขวบไปหา ๑๑ ขวบได้ ในวิชา ๑๐ อย่างนี้สอนได้ โดย
ลักษณะต่างกัน วิชาบางอย่าง คือ

- หุงเข้าต้มแกง ๑
- ขึ้นต้นไม้ ๑
- ปลูกที่พิภวะที่อม ๑
- ปลูกต้นไม้ ๑
- เลี้ยงสัตว์ ๑

๕ อย่างนี้ล้วนเป็นการเจอสุนก สอนแนะนำไปใน
กระบวนให้เด็กเล่นได้

วิชาบางอย่าง คือรักษาอิริยาบถ ๑ ว่ายนํ้า ๑
สองอย่างนี้ อยู่ในความประพฤติเสมอ แลเป็นการ
สุนกเนื่องอยู่ในการประพฤติเสมอ

ส่วนรักษาอิริยาบถก็สอนไปในการดูแลปกครองเด็ก
วิชาว่ายนํ้าก็สอนในเวลาที่อาบนำชำระตัวเด็กได้

วิชาบางอย่าง คือวิชาหนังสือ ๑ วิชาเลข ๑ วิชาเขียน
ผ้า ๑ สามอย่างนี้เป็นวิชาต้องสอนในที่เล่าเรียนตาม
เวลาซึ่งจะได้

ว่าโดยย่อวิชาทั้ง ๓๐ อย่างนั้น สอนได้โดยลักษณะ
ต่างกัน ๓ ประการ คือสอนเป็นการเล่นประการ ๑ สอน
เป็นการประพฤติเสมอประการ ๑ สอนเป็นการเรียน
ประการ ๑

หนึ่งในวิชาทั้ง ๓๐ อย่างนั้น ว่าตามที่ได้จะรู้ได้ก็
ยังต่างกัน คือวิชาบางอย่างเพียงแต่ผู้ใหญ่แนะนำ
เด็กก็จะรู้ได้ด้วยความเต็มใจ วิชาพวกนี้ คือหุงเข้า
ต้มแกง ๑ ชนต้นไม้ ๑ ว่ายนํ้า ๑ เย็บผ้า ๑ ปลูกทัพ
กระท่อม ๑ ปลูกต้นไม้ ๑ เลี้ยงสัตว์ ๑ รวม ๗ อย่าง
ด้วยกัน วิชาบางอย่าง ผู้ใหญ่ต้องบังคับกะเกณฑ์เด็ก
จึงจะรู้ ในพวกนี้ คือวิชาหนังสือ ๑ วิชาเลข ๑ วิชา
อธิบายถ ๑ วิชาทั้ง ๓๐ อย่างสอนได้โดยลักษณะต่างกัน
แต่เด็กย่อมจะรู้ได้โดยลักษณะต่างกันดังนี้ ทั้งกำหนด

เวลาที่สอนได้ ๕ ปี คือแต่เด็กอายุ ๗ ขวบไปจนถึง ๑๓ ขวบ ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าผู้ปกครองดูแลเด็กมีอุปสรรคแล้ว คงจะสอนได้โดยง่าย

วิชาทั้ง ๑๐ อย่างนั้นว่าที่แท้ก็เป็นของธรรมดาเด็กเรา เรียนกันอยู่แล้วแทบทั้งนั้น แต่ว่าไม่ได้เรียนโดยวิธี แลไม่มีใครได้เรียนทั่วทุกอย่าง ดูแต่เด็กชาวบ้านนอก เล็ก ๆ ใครไปสอนให้มันว่ายน้ำ ใครไปสอนให้มัน ขนต้นไม้ ใครต้องสอนให้มันเลี้ยงควาย เพราะนิสัยเด็กเหมือนกบเรือไฟที่เบ็ดจกกรเล่นเต็มสติมไปข้าง หน้า กล่าวคือไม่มีความขี้เกียจที่จะซุกซนอยู่เป็น ปรกติ ถ้าผู้ใหญ่คอยถอยท้ายแนะนำให้ซนไปข้างได้ การแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ได้โดยง่าย ดูกว่าจะ กักขังไม่ให้ซน คือเขียนวงให้มันเป็นคั่น เช่นนั้นก็ เสมอหยุดจกกรให้เรือลอย หากไม่กักสติมไว้จนหมด ระเบ็ด กล่าวคือที่เด็กกลายเป็นโง่เซอะหรือจะเล็ดลอค ไปเสียคน ไม่ให้ผู้ใหญ่รู้จักก่อนเท่านั้น

ข้าพเจ้าว่าเพื่อมา ยังหาได้กล่าวถึงวิธีสอนไม่
 วิธีสอนวิชาทั้ง ๓๐ อย่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าชั้นต้นต้องจัด
 เวลาการเลี้ยงเด็กนั้นหรือเหล่านานใหญ่ต่อก่อน
 คือเวลานันทองตน เวลานันทองเล่น เวลานันทอง
 กิน เวลานันทองเรียน เวลานันทองเล็กเป็นต้นดังนี้
 จนตลอดถึงเวลานอน ถ้าผู้ใหญ่เลี้ยงเด็กด้วยกำหนด
 เวลาแน่นอนดังนี้ เป็นประโยชน์หลายอย่าง คือเคย
 เข้าแล้วเด็กไม่เกียจคร้าน นิสัยความหมั่นแลความ
 เสมอก็ติดตัวเด็ก การรักษาอวัยวะก็ต้องจับสอนไป
 คือตั้งแต่ยัดฟันนอนพียผ้าเป็นต้น แลต้องรักษาความสะอาด
 หมกจกในที่อยู่ให้เสมอ จนเด็กเคยเข้าแล้วก็เกิดนิสัย
 เกลียตสกกะปรกตนเอง วิชาหนังสือแลวิชาเลขก็
 จับสอนไปแต่แรก แต่ชั้นแรกๆ ต้องผ่อนให้เรียนน้อยๆ
 เพียงวันละชั่วโมงหรือ ๒ ชั่วโมงก็ตาม เพราะเป็นการ

เด็กตรอนของเต็กกว่าอย่างอื่น วิชาที่^๒ต้องสอน^๓เป็น^๔พ
 เสมอไปแต่แรกเท่านั้น วิชา^๕นอกนั้น^๖ต้อง^๗ดู ถ้า^๘เด็ก
 มี^๙นิสัย^{๑๐}แล^{๑๑}กำลัง^{๑๒}พอ^{๑๓}จะ^{๑๔}เรียน^{๑๕}อย่าง^{๑๖}ใด^{๑๗}ได้^{๑๘}เสมอ^{๑๙}เมื่อ^{๒๐}ใด^{๒๑}ก็^{๒๒}
 สอน^{๒๓}ต่อ^{๒๔}เมื่อ^{๒๕}นั้น^{๒๖} แต่^{๒๗}ต้อง^{๒๘}ค่อย^{๒๙}ๆ^{๓๐} สอน^{๓๑}อย่า^{๓๒}เร่ง^{๓๓}รัด^{๓๔} เป็น
 ต้น^{๓๕}ว่า^{๓๖}วิชา^{๓๗}ปลูก^{๓๘}ท^{๓๙}พ^{๔๐}กระ^{๔๑}ท่อม^{๔๒} ก็^{๔๓}ต้อง^{๔๔}สอน^{๔๕}แต่^{๔๖}ปลูก^{๔๗}เรือ^{๔๘}
 ๗^{๔๙}ทุก^{๕๐}กระ^{๕๑}ตา^{๕๒}ไป^{๕๓}ก่อน^{๕๔} แล^{๕๕}ว^{๕๖}จึง^{๕๗}ค่อย^{๕๘}ข^{๕๙}ย^{๖๐}ข^{๖๑}ย^{๖๒}ไป^{๖๓} การ^{๖๔}ห^{๖๕}
 ๒^{๖๖}เขา^{๖๗}ต^{๖๘}ม^{๖๙}แก^{๗๐}ง^{๗๑}ก็^{๗๒}ต้อง^{๗๓}สอน^{๗๔}แต่^{๗๕}ห^{๗๖}ง^{๗๗}ค^{๗๘}ว^{๗๙}ย^{๘๐}ห^{๘๑}ม^{๘๒}อ^{๘๓}ห^{๘๔}
 ๒^{๘๕}น^{๘๖}ข^{๘๗}น^{๘๘}ไป^{๘๙}ก่อน^{๙๐} การ^{๙๑}ปล^{๙๒}ุก^{๙๓}ต้น^{๙๔}ไม^{๙๕}ก็^{๙๖}ให้^{๙๗}ทำ^{๙๘}ส^{๙๙}ว^{๑๐๐}
 ๒^{๑๐๑}น^{๑๐๒}เล็ก^{๑๐๓}ๆ^{๑๐๔} เล่น^{๑๐๕} เล^{๑๐๖}ย^{๑๐๗}ง^{๑๐๘}ส^{๑๐๙}ต^{๑๑๐}ว^{๑๑๑}ก็^{๑๑๒}เพียง
 ๒^{๑๑๓}กระ^{๑๑๔}ต^{๑๑๕}าย^{๑๑๖} หรือ^{๑๑๗}น^{๑๑๘}ก^{๑๑๙}ล^{๑๒๐}ี^{๑๒๑}ซ^{๑๒๒}ม^{๑๒๓}พ^{๑๒๔}ไป^{๑๒๕}ก่อน^{๑๒๖} การ^{๑๒๗}ฝ^{๑๒๘}ก^{๑๒๙}
 ๒^{๑๓๐}ส^{๑๓๑}อน^{๑๓๒}ชน^{๑๓๓}น^{๑๓๔} ผู้^{๑๓๕}ใหญ่^{๑๓๖}ต้อง^{๑๓๗}เป็น^{๑๓๘}จ^{๑๓๙}ระ^{๑๔๐}แ^{๑๔๑}ล^{๑๔๒}
 ๒^{๑๔๓}ออก^{๑๔๔}ส^{๑๔๕}น^{๑๔๖}ก^{๑๔๗}ด^{๑๔๘}ว^{๑๔๙}ย^{๑๕๐}ก^{๑๕๑}บ^{๑๕๒}เ^{๑๕๓}็ก^{๑๕๔}จ^{๑๕๕}ง^{๑๕๖}จะ^{๑๕๗}ส^{๑๕๘}
 ๒^{๑๕๙}อน^{๑๖๐}ได้^{๑๖๑} ถ้า^{๑๖๒}เป็น^{๑๖๓}ท^{๑๖๔}เ^{๑๖๕}ย^{๑๖๖}ง^{๑๖๗}เ^{๑๖๘}็ก^{๑๖๙}มา^{๑๗๐}ก^{๑๗๑}
 ๒^{๑๗๒}ๆ^{๑๗๓} อย่าง^{๑๗๔}ร^{๑๗๕}อง^{๑๗๖}เร^{๑๗๗}ย^{๑๗๘}น^{๑๗๙}เ^{๑๘๐}ย^{๑๘๑}ง^{๑๘๒}เ^{๑๘๓}็ก^{๑๘๔} ก็^{๑๘๕}
 ๒^{๑๘๖}ต้อง^{๑๘๗}ให้^{๑๘๘}เ^{๑๘๙}ห^{๑๙๐}ม^{๑๙๑}เ^{๑๙๒}น^{๑๙๓}ก^{๑๙๔}บ^{๑๙๕}ป^{๑๙๖}น^{๑๙๗}ี^{๑๙๘}
 ๒^{๑๙๙}ช^{๒๐๐}ว^{๒๐๑}ก^{๒๐๒}น^{๒๐๓}ทำ^{๒๐๔}การ^{๒๐๕}เ^{๒๐๖}ล^{๒๐๗}่า^{๒๐๘}น^{๒๐๙}ั้น^{๒๑๐} มี^{๒๑๑}ผู้^{๒๑๒}ใหญ่^{๒๑๓}
 ๒^{๒๑๔}เป็น^{๒๑๕}ส^{๒๑๖}ถ^{๒๑๗}า^{๒๑๘}น^{๒๑๙}าย^{๒๒๐}ก^{๒๒๑}ค^{๒๒๒}อ^{๒๒๓}ย^{๒๒๔}ค^{๒๒๕}แ^{๒๒๖}แล^{๒๒๗} ถ้า^{๒๒๘}เ^{๒๒๙}เห็น^{๒๓๐}
 ๒^{๒๓๑}เ^{๒๓๒}็ก^{๒๓๓}ค^{๒๓๔}น^{๒๓๕}ใด^{๒๓๖}ค^{๒๓๗}ว^{๒๓๘}ร^{๒๓๙}จะ^{๒๔๐}มี^{๒๔๑}
 ๒^{๒๔๒}หน้า^{๒๔๓}ท^{๒๔๔}ร^{๒๔๕}บ^{๒๔๖}ผ^{๒๔๗}ิต^{๒๔๘}ช^{๒๔๙}อ^{๒๕๐}บ^{๒๕๑}อย่าง^{๒๕๒}ใด^{๒๕๓}ใ^{๒๕๔}ก^{๒๕๕}
 ๒^{๒๕๖}ให้^{๒๕๗}ทำ^{๒๕๘} ให้^{๒๕๙}เ^{๒๖๐}เห็น^{๒๖๑}เป็น^{๒๖๒}เก^{๒๖๓}ย^{๒๖๔}
 ๒^{๒๖๕}ร^{๒๖๖}ต^{๒๖๗}ิ^{๒๖๘}ย^{๒๖๙}ศ^{๒๗๐}ก^{๒๗๑}ัน^{๒๗๒}ใน^{๒๗๓}กระ^{๒๗๔}บ^{๒๗๕}ว^{๒๗๖}ร^{๒๗๗}
 ๒^{๒๗๘}ทำ^{๒๗๙}หน้า^{๒๘๐}ท^{๒๘๑}ใ^{๒๘๒}ก^{๒๘๓}ใ^{๒๘๔}ต^{๒๘๕}ค^{๒๘๖}ง^{๒๘๗}น^{๒๘๘}เ^{๒๘๙}็ก^{๒๙๐}
 ๒^{๒๙๑}เ^{๒๙๒}ล^{๒๙๓}่า^{๒๙๔}น^{๒๙๕}ั้น^{๒๙๖}ค^{๒๙๗}ง^{๒๙๘}จะ^{๒๙๙}รู้^{๓๐๐}

วิชา ๑๐ อย่างไม่ใ้ทุกคน จะต่างกันก็รู้ดีข้าง ไม่สู้ดี
ข้าง ตามอุปนิสัยเกิดมาไงแลฉลาด

เรื่องความรู้สำหรับตัวเด็กน ข้าพเจ้าก็เห็นทีละ
อย่างหนึ่งสองอย่าง แลใ้ทดลองสอนเด็กตามวิธี
อธิบายมานี้ เห็นสำเร็จใ้ จึงใ้เรียบเรียงส่งมาลง
วิจารณ์าน ให้ท่านทั้งยวงอ่านเล่นตามสมควร

ตำรวจราชานภาพ

สำนักหอสมุด

เรื่องหัดใบให้พูด

แต่ก่อนนี้ได้พูดกันในกรุงเทพฯ ๗ เรื่องของคนที่เป็น
ใบครวหนง ข้าพเจ้าจำได้ว่า เพื่อนตรกของข้าพเจ้า
คนหนึ่งได้กล่าวความเห็นว่าเป็นคนที่เป็นใบเห็นจะเป็น
เพราะหั่นวกมาแต่กำเนิดอย่างเดียว เมื่อห้ไม่ได้ยิน
เสียงที่จะสั่งเกิดพูดได้ ยากก็เลยเป็นใบมาด้วย ความ
เห็นที่เห็นกันว่าชอบกล กาลก็ล่วงมานานแล้ว คราวนี้
ข้าพเจ้าได้ไปดูโรงเลี้ยงแลรักษาใบ ของคอเวอนเมนต์
ที่เมืองปารีสแห่ง ๑ ได้เห็นการประหลาดอัศจรรย์ สมจริง
ถึงความเห็นของเพื่อนข้าพเจ้าที่เวลานั้น เพราะที่โรงเลี้ยง
ใบได้ตรวจตราแลพบวิธีที่จะฝึกสอนให้คนใบพูดได้ทุกคน
มิใช่พูดด้วยท่ามือเป็นสัญญาณอย่างเช่นเข้าใจกันมา หัด
พูดภาษาคนเราทีเดียว เมื่อจะว่าโดยย่อรักษาคคนใบ
ให้กลายเป็นแต่คนหั่นวกเท่านั้นได้จริง เมื่อข้าพเจ้า

ไปค_บไค้_บไค้_บถามสอ_บยสว_บนโดยถ_บว_บถ_บี่ เขาบอกว_บ่าค_บงห_บัด
ให้ไ_บ้ฟ_บุดไค้_บทุกค_บน ผิดค_บนแต่ที่จ_บะฟ_บุดไค้_บช_บัดก_บัฟ_บุดไค้_บ
ช_บัดเท่า_บัน_บ

วิธีที่_บให้ไ_บ้ฟ_บุด แต่แรก_บได้_บไ_บ้มา_บถ_บงโร_บงเขา_บให้เข_บา_บนำ
ก_บอน คือ_บหม_บ้อแก_บว_บม_บนำ_บข้าง_บใน_บมี_บที่_บอ_บย_บาง_บอ_บอก_บมา_บข้าง_บน_บอก
แล_บอ_บค_บล_บม_บข้าง_บใน_บไว้ กล_บาง_บหม_บ้อแก_บว_บม_บี_บหล_บก_บข_บก_บข_บอก_บช_บัด
กำ_บหนด_บไว้ ถ้า_บเข_บา_บแ_บร_บง_บนำ_บก_บส่ง_บซ_บน_บไ_บ้มา_บก_บัช_บัด เข_บา_บเข_บา_บนำ_บ
ก_บัส่ง_บซ_บน_บไ_บ้แต่_บน_บอย_บช_บัด มี_บที่_บอ_บย_บาง_บอ_บอก_บมา_บอีก_บต่อ_บ ๑ ทำ_บน_บอง
เด_บียว_บก_บัน_บแต่_บสำ_บห_บร_บับ_บค_บด ถ้า_บค_บด_บแ_บร_บง_บนำ_บก_บซ_บน_บมา_บก_บด_บค_บเข_บา_บนำ_บ
ก_บัซ_บน_บน_บอย เขา_บให้_บได้_บไ_บ้ห_บัด_บค_บค_บน_บำ_บแล_บเข_บา_บนำ_บค_บว_บย_บค_บร_บอง_บ
ว_บน_บละ_บซ_บ่ว_บม_บอง ๑ ส_บอง_บซ_บ่ว_บม_บอง ล_บัก ๒ เดือน ๓ เดือน_บก_บ่อน
ที่_บด_บง_บค_บน_บห_บัด_บให้_บเข_บา_บให้_บค_บค_บน_บำ_บเขา_บว_บ่า_บเพ_บระ_บะ_บได้_บไ_บ้ไ_บ้ฟ_บุด_บมา_บแต่
เล็ก ทาง_บที่_บที่_บอ_บย_บาง_บกระ_บแส_บเส_บียง_บเด_บน_บซ_บน_บมา_บแต่_บข_บอด_บเป_บน_บค_บัน
ซ_บำ_บร_บด_บแพ_บย_บไ_บ้เห_บม_บอ_บน_บก_บัซ_บง_บของ_บซ_บิ่ง_บไ_บ้ไ_บ้ได้_บไ_บ้ไ_บ้ป_บล_บ่_บอย_บไว้_บให้_บ
เป_บน_บส_บน_บิม_บซ_บน_บเช_บ่น_บัน_บ ต้อง_บห_บัด_บให้_บเข_บา_บนำ_บค_บค_บน_บำ_บ เพ_บอ_บข_บย_บาย

ท่อเหล่านั้นให้โตขึ้น แลลมเดินคล่องเป็นปรกติก่อน
เมื่อเด็กคนนั้นเข้าน้ำได้ถึงขีดตามกำหนดว่าเป็นปรกติ
แล้ว จึงส่งไปฝากหัดโยชน์ที่ ๒

ในชั้นนี้ฝึกหัด๒อย่าง อย่างหนึ่งอยู่ในเรื่องเขาลม คือ
มีเชือกผูกลูกตั้งแขวนอย่างลูกแกว่งนาฬิกา ครู่ใดลูก
ตั้งแล้วสอนให้เด็กหาให้ยาวชั่วลูกตั้งไกวสองเที่ยวข้าง
สามเที่ยวข้าง จึงให้หยุดหายใจครึ่ง ๑ เพื่อให้รู้ระยะ
ลมให้ยาว ในกระบวนสอนระยะลมด้วยลูกตั้งนี้ สอน
ให้รู้จังหวะตัวโนตอย่างคนตรีด้วย จนเด็กเคยเข้า ครู
เขียนจังหวะบอกให้เข้าได้ทีๆ จนรู้ได้เป็นต้น อีกเครื่อง ๑
ทำเป็นราวเล็ก ๆ ยาว ๆ เอาลูกไม้โสนกลม ๆ วาง
ไว้โน้น สอนให้เด็กเข้าไม้โสน ให้ไปถึงตามขีด
ต่าง ๆ ตามครูจะกะให้เข้า เพื่อจะได้รู้จักใช้ลมแรง
ลมเบา สอนกระบวนลมในชั้นนี้เท่านั้น ยังสอนกระบวนที่
จะให้รู้วิธีฝึกสอนของครูตั้งต้นด้วย วิธีฝึกสอนนั้น แต่

แรกให้เด็กยืนเป็นแถว ครทำท่าทางอย่างไรให้เด็กทำตามให้เหมือน หัดกระบวรยกขม่อมเป็นต้นก่อน จนเด็กคาไวเอาอย่างครูได้เร็วคล่องแคล่วแล้ว ผ่อนมาให้เรียนกระบวรทำหน้า คือ อ้าปากหยยปากเป็นต้น จนเด็กตามอย่างได้คล่องอีกแล้ว จึงหัดให้ทำแต่ปากอย่างคำพูด เป็นต้นว่าครูเรียกว่าหมวก เมื่อเรียนนั้นรูปปากเป็นอย่างใด ให้เด็กทำปากให้เหมือน ถ้าไม่ใคร่เหมือนได้ ก็พาไปส่องกระจกกับครู หัดจนทำได้เหมือนกัน คราวนั้นครูหยยหมวกมาทำปากว่าหมวก แล้วชบอกที่หมวกให้เด็กเข้าใจว่า สิ่งนั้นเรียกโดยทำปากอย่างนั้น

ชำนาญ จนครทำปากชอกว่าหมวก เด็กก็ไปหยยหมวกมาถูก หัดให้รู้หยยของต่าง ๆ โดยวิธีทำนองนี้ ด้วยใช้สมุดที่มีรูปภาพต่าง ๆ แลสิ่งของต่าง ๆ จนแตกชำนาญ ทพอจะรู้จักชื่อสิ่งของต่าง ๆ ด้วยกระบวรที่เห็นรูปปากที่เรียกชอนั้น แลทำปากเรียกสิ่งของเหล่านั้นได้เหมือนครู เป็นเรียนได้ตลอดอีกชั้นหนึ่ง จึงไปชั้นที่ ๓

ในชั้นนี้สอนในกระบวนเสียงให้ละเอียดขึ้นไปอีก คือ
 ตั้งต้นสอนให้พูดทีละตัว ตั้งต้นต้องสอนด้วยสองกระจก
 กบฏ เป็นต้นครูอำปากเหมือนอย่างจะว่าสระอา ๆ ให้
 เด็กทำตามให้เหมือน แล้วว่าอาออกมาให้เด็กเอามือ
 มารอ ให้รู้ว่าต้องให้ลมออกอย่างหนึ่ง แลให้จับที่ลูก
 กระจกให้รู้ว่า เมื่อว่าอาที่ไตคางพองออกมาเท่านั้น
 ให้เลียนให้เหมือน สระอื่น ๆ ที่มีสังเกตด้วยศรัษะกั
 ด้วยที่ใด ๆ ซึ่งพองออก ในเวลาเมื่อลมออกเป็นเสียงนั้น
 ก็ให้ไปที่สระ สระ ๆ จนเด็กชำนาญไม่ต้องสองกระจก
 เห็นปากแลสังเกตคอครู ก็ว่าเป็นเสียงนั้นตามออกมา
 ใด เมื่อเด็กมาเรียนในชั้นนี้ วิชาที่จะรู้ชื่อสิ่งของต่าง ๆ
 ก็สอนเต็มชนเหมือนกัน เป็นว่ารู้จักที่จะบังคับกบฏ
 ด้วยเห็นปากครูบอก แลรู้จักที่จะบังคับเสียงของตัวได้
 ตั้งแต่ชั้นนี้ไป ก็สอนวิเศษขึ้นไปโดยวิธีทำนองเดียวกัน
 ให้รู้เสียงพยัญชนะแลรู้จักเสียงแลพูดเสียงคำต่าง ๆ ใด

มากขึ้นไป ทั้งให้อ่านหนังสือเขียนหนังสืออย่างโรงเรียน
 ตามธรรมดาด้วย เมื่อเด็กซึ่งใคร่เรียนอยู่ในโรงเรียนนั้น
 เกิน ๔ ขวบไป ก็อาจจะพบแลเรียนหนังสือได้ วิธีที่
 พุดนั้น ถ้าเราจะถามอะไร ไม่ต้องคิดที่จะให้ได้ยินเสียง
 เพราะหูหนวกได้ยินไม่ได้ ต้องเข้าไปจ้องหน้าทำแต่ปาก
 พุดๆ เด็กเหล่านั้นก็พุดตามปากเราด้วยเสียงด้วย
 แล้วจึงจะพุดตอบโต้ บางทีสังเกตปากเราไม่ถูกเราก็
 ต้องทำปากพุดใหม่ จนเด็กนั้นเข้าใจก็พุดตอบมาได้
 ถ้าคนอื่น ๆ ไปถามอะไร เด็กเหล่านั้นไม่ค่อยจะเข้าใจ
 เหมือนกับครูถาม ครูถามที่เดี๋ยวมักจะไต่ถาม แต่ถึง
 กระนั้นก็เป็นเพราะหูหนวกมิใช่อื่น ถ้าเข้าใจแล้วก็จะอาจ
 จะพุดตอบได้ทันที แต่บางคนพุดชัดบางคนพุดเออ ๆ
 อ่า ๆ ไม่ค่อยชัด

นอกจากที่หัดให้พุดแลหัดเลขหัดหนังสือที่โรงเรียน
 ไซ้ ยังสอนวิชาอื่น ๆ เป็นทางที่จะเลี้ยงชีวิตได้อีก

หลายอย่าง คือวิชาทำสวนทำกับข้าว ช่างไม้ช่างปูน
 ช่างเขียนแลช่างตีพิมพ์ เป็นต้น เต็มออกจากโรงเรียนไป
 พอดีด้วย วิชาที่จะไปทำมาหากินเลี้ยงชีวิตได้ด้วย
 ทั้ง ๒ อย่าง

สำนักหอสมุด